

Sto let od narození prof. Milana Jelínka

MICHAL KRÍSTEK*

V letošním roce si připomínáme sté výročí narození prof. PhDr. Milana Jelínka, CSc., dr. h. c. (23. 6. 1923 – 30. 1. 2014), jedné z výrazných osobností moderní české lingvistiky. Jeho odborná činnost se zaměřovala především na stylistiku a na jazykovou kulturu, v rámci jazykové kultury se pak jednalo především o puristické tendence v moderní češtině, zvláště o mapování a vyvrácení různých příkazů a zákazů týkajících se užívání jazyka. K této činnosti byl Milan Jelínek výborně připraven jak svým odborným školením, tak i rodinným zázemím. Narodil se 22. června 1923 v Brně, tedy ve městě, v němž se v období mezi dvěma světovými válkami výrazně prolínaly české a německé vlivy, podobně tomu ostatně bylo také v jeho rodině – právě česko-německý bilingvismus ovlivnil i jeho budoucí odborné směřování; další jazyky si postupně osvojoval během studií. Je důležité připomenout, že právě v tomto období se v češtině výrazně prosazovaly puristické tendence, což se projevilo i v běžné praxi výuky na školách – průkopnický sborník členů Pražského lingvistického kroužku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932), s nímž se Milan Jelínek v době svých studií na gymnáziu setkal, mu ukázal, že existují také jiné přístupy k jazyku, což i později ovlivnilo jeho další zájem o problematiku kultury jazyka. Protože po gymnaziálních studiích

* <https://orcid.org/0000-0002-0914-0099>, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika, kristek@phil.muni.cz

ukončených r. 1942 maturitou už byly české vysoké školy několik let uzavřeny, byl Milan Jelínek, podobně jako mnoho jiných příslušníků stejné generace, totálně nasazen. V té době se aktivně zapojil do činnosti v odboji, byl zatčen gestapem a uvězněn, ke konci války se mu však podařilo uniknout. Ihned na podzim 1945 zahájil vysokoškolská studia na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, na níž vystudoval češtinu, ruštinu a srbochorvatštinu – už v této volbě oborů se tedy projevilo jeho slavistické zaměření. Na brněnskou filozofickou fakultu se zanedlouho po absolutoriu vrátil a začal se na ní systematicky věnovat odborné i pedagogické práci.

Období od nástupu na fakultu zhruba do konce 60. let 20. století bylo pro Milana Jelínka velice dynamické: v roce 1950 získal doktorát, za několik let poté kandidátskou hodnost (CSc. – 1958), roku 1960 se na brněnské filozofické fakultě stal docentem a roku 1964 profesorem. Získával také zkušenosti z dlouhodobějších pobytů v zahraničí, konkrétně na univerzitách v Greifswaldu a v Paříži na Sorbonně; během této dekády mimo jiné zastával v Brně funkci děkana filozofické fakulty (1962–1964) a později prorektora univerzity (1966–1970). Skutečnost, že v těchto funkcích byl výrazně veřejně činný, mu po r. 1968 způsobila problémy, jež nakonec vyústily v jeho nucený odchod z univerzity a zákaz publikační činnosti.

Okruh odborných zájmů prof. Jelínka byl už od počátků jeho dráhy velice široký – věnoval se především stylistice, jazykové kultuře a problematice purismu, ale také např. slovo tvorbě a syntaxí. Pokud jde o stylistiku, kromě základních pojmů oboru, jako je například vymezení stylu, se zabýval především stylem odborným a žurnalistickým, pozornost věnoval také vybraným aspektům stylu různých spisovatelů (R. Těsnohlídek a jiní). Byl jedním z aktivních účastníků průkopnické konference o stylu a stylistice, konané roku 1954 v Liblicích, ke stejnému oboru se váže i jeho první knižně vydaná práce *O jazyku a stylu novin* (1957). V tomto období začal také promýšlet a v rámci jednotlivých studií představovat své vlastní pojetí stylu, navazující na tradice Pražského lingvistického kroužku a opírající se o princip výběru, a to z množin konkurenčních výrazových prostředků, což právě bylo specifikum Jelínkovy koncepce.

Práce na této koncepci však už spadá do období, kdy se prof. Jelínek potýkal s různými nepříznivými okolnostmi – po nuceném odchodu z brněnské filozofické fakulty mohl díky pomoci přátel od roku 1971 nastoupit jako odborný pracovník do brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český Českoslo-

venské akademie věd, dále tam odborně pracovat a do jisté míry i přes zákaz také publikovat, často pod jmény jiných. Své pojetí oboru poprvé uceleněji představil v práci *Stylistické studie II – Stylistické aspekty gramatického systému* (1974), která však – právě vzhledem k výše připomenutým nepříznivým okolnostem – mohla vyjít pouze jako interní tisk Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd. V roce 1983 se prof. Jelínek poté, co odešel do penze, intenzívně věnoval také aktivitám v rámci disentu, vydávání samizdatové literatury a organizaci bytových seminářů, což bylo v 70. a 80. letech 20. stol. samozřejmě spjato s rizikem konfliktů s tajnou policií.

Do veřejného života, k odborné i k pedagogické činnosti se prof. Jelínek vrátil až po společenských změnách v listopadu 1989. opět s vysokou mírou aktivity, jak bylo pro něho ostatně typické. V letech 1990–1992 byl rektorem Masarykovy univerzity, v letech 1991–1992 zastával také funkci předsedy kolegia rektorů vysokých škol, podílel se rovněž na zrodu Slezské univerzity v Opavě (1991), účastnil se mnoha domácích i zahraničních konferencí – například v Opole se už v r. 1990 zúčastnil konference *Synteza w stylistyce slowiańskiej*, v prvním ročníku časopisu *Stylistyka* v roce 1992 publikoval příspěvek *Problematika definice pojmu „styl“*; je zastoupen i v jednom z dalších ročníků, jenž byl celý věnován české stylistice (2000).

Pokud jde o další publikace z té doby, představil upravenou verzi své koncepce stylistiky i veřejně, konkrétně jako jednu z kapitol v kolektivní *Příruční mluvnici češtiny* (poprvé vydána 1995); problematice stylu a stylistiky se dále věnoval i v heslech zpracovaných pro *Encyklopedický slovník češtiny* (2002), purismem jako dalším ze svých stěžejních témat se zabýval například v rozsáhlé studii *Der Purismus in der Entwicklung der tschechischen Schriftsprache im 19. und 20. Jahrhundert* zveřejněné v práci *Deutsch-tschechische Sprachbeziehungen* (2000), zpracoval také oddíl *Purismus* v knize *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (2007). V této souvislosti je zapotřebí připomenout rovněž množství jazykových sloupků, jež v různých periodikách publikoval už od začátků své odborné dráhy a pokračoval v tom vlastně po celý život. Společným rysem těchto drobnějších prací je odpor vůči regulaci jazyka pomocí příkazů a zákazů, jedná se v nich hlavně o vysvětlování obecnějších souvislostí a z nich vyplývající doporučení uživatelům. Právě znalost mnoha evropských jazyků umožnila prof. Jelínkovi kompetentně se vyjadřovat k situaci v moderní češtině a (podobně jako svého času Roman Jakobson ve výše připomenutém sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura*)

názorně ukazovat, že prvky v češtině někdy odmítané jako germanismy jsou ve skutečnosti evropeismy – jedná se tedy vlastně o součást širšího kulturního základu společnosti. Právě heslo *Čistota jazyka* patří k heslům, jejichž autorem je prof. Jelínek a která lze najít v práci navazující na dřívější *Encyklopedický slovník češtiny*, vydané několik let po úmrtí prof. Jelínka; jedná se o *Nový encyklopedický slovník češtiny* (2017, dostupný rovněž online – <https://www.czechency.org/>).

Dlouhá, aktivní životní dráha prof. Jelínka se uzavřela 30. ledna 2014. Za své odborné i osobní zásluhy získal různá domácí i zahraniční ocenění, a to jak z oblasti akademické, tak mimo ni – je to například zlatá pamětní medaile Masarykovy univerzity, čestný doktorát Slezské univerzity, francouzský řád *Commandeur dans l'Ordre des Palmes académiques* nebo medaile *Za věrnost 1939–1945*.

Moravské zemské muzeum v Brně převzalo velkou část dokumentů z pozůstalosti prof. Jelínka, jejichž dalšímu zpracování se dále věnuje: v roce 2018 byly vydány jeho paměti nazvané *Memoáry 1942-1971: Od okupace do okupace*, mapující úsek mezi dvěma důležitými událostmi v jeho životě; další dokumenty uložené v tomto fondu lze brát jako příležitost a inspiraci pro novou generaci badatelů.

Výčet dat a faktů však sám o sobě samozřejmě není vše, zvláště v případě tak výrazné osobnosti jako prof. Jelínek – snad každý, kdo se s ním někdy setkal, si odnáší svůj pohled na něho, svůj názor a svou vzpomínku, ale i při rozmanitosti těchto pohledů a názorů něco zcela jistě zůstává: vzpomínka na erudovaného odborníka se širokým spektrem zájmů, aktivního účastníka různých diskusí a člověka, který stál za tím, čemu věřil.